16-mavzu. Xalqaro oilaviy munosabatlarni tartibga soliş

16-mavzu / 16 · 1-semestr

MUNDARIJA

1. Bob
2. Qisqaça xulosa
3. Kazuslar (IRAC)
4. Test
5. Glossariy
6. Xronologiya
7. Mind-map
8. Tuşuntiriş va sxema
9. Manbalar

Bob

Xalqaro oilaviy munosabatlarni tartibga soliş — zamonaviy huquqning eng dolzarb yönalişlaridan biridir. Globallaşuv jarayonlari, migratsiya oqimining ösişi va davlatlararo aloqalarning kengayişi natijasida oilaviy munosabatlarda çet el elementi tez-tez uçramoqda. Uşbu darsda biz çet el fuqarolari va fuqaroligi bölmagan şaxslarning Özbekiston Respublikasidagi oilaviy huquqiy holati, xorijda tuzilgan nikohlarni e’tirof etiş şartlari va uning çegaralarini örganamiz. Şuningdek, çet el elementi iştirokidagi nikohdan ajratiş jarayonlarida qaysi davlat qonunçiligi qöllanilişi, xalqaro farzandlikka olişda bolaning eng ustun manfaatlari qanday himoya qilinişini tahlil qilamiz. Dars davomida xorijiy oila huquqi normalarining mazmunini aniqlaş, ommaviy tartib (ordre public) qoidasi hamda xorijiy sud qarorlarini tan olişda bolani zudlik bilan himoya qiliş tamoyillarini körib çiqamiz. Bu bilimlar bölajak yuristlar uçun transmilliy oilaviy nizolarni töğri va adolatli hal etişda muhim poydevor bölib xizmat qiladi.

QISQAÇA

- 10 117 kishi — Migratsiya oqimi (2025-yilda xorijga köçib ketganlar (Milliy statistika qömitasi))
- 1 159 kishi — Migratsiya oqimi (2025-yilda xorijdan köçib kelganlar)
- 16-modda — Nikohga moneliklar (Oila kodeksining xorijiy nikohlarni tan olişda tekşiriladigan asosiy moddasi)

16.1 Çet el fuqarolari va fuqaroligi bölmagan şaxslarning oilaviy huquq va majburiyatlari

Oilaviy munosabatlarda çet el elementi asosan uç körinişda namoyon böladi: subyekt tarkibida (er yoki xotin boşqa davlat fuqarosi bölişi), mulkiy tarkibda (er-xotinning mulki çet elda joylaşganligi) va yuridik faktning sodir böliş joyida (nikohning xorijda tuzilişi). Özbekiston Respublikasi hududida doimiy yaşab turgan çet el fuqarolari va fuqaroligi bölmagan şaxslar oilaviy munosabatlarda Özbekiston Respublikasi fuqarolari bilan

mutlaqo teng huquqlardan foydalanadilar va teng majburiyatlarga ega bo'ladilar (Oila kodeksi, 234-modda). Bu qoida davlatimizda inson huquqlari kamsitilmasligi va milliy rejim tamoyili amal qilishini anglatadi.

Chet el fuqarosi deganda, O'zbekiston fuqaroligiga ega bo'lmagan, ammo o'zining boshqa davlat fuqaroligiga mansubligini isbotlaydigan dalilga (masalan, pasportga) ega bo'lgan shaxs tushuniladi. Fuqaroligi bo'lmagan shaxs esa hech qaysi davlat fuqaroligiga mansubligini tasdiqlovchi hujjatga ega bo'lmagan shaxsdir. Ular O'zbekistonda nikoh tuzish, ota-onalik huquqlarini amalga oshirish, aliment to'lash va farzandlikka olish kabi masalalarda mahalliy fuqarolar bilan bir xil maqomga ega.

Faraziy misol: Buyuk Britaniya fuqarosi bo'lgan Jon O'zbekistonda doimiy yashash guvohnomasiga ega. U O'zbekiston fuqarosi Malika bilan oila qurdi. Ularning oilaviy munosabatlarida, jumladan, umumiy mulkka egalik qilish yoki farzand tarbiyasida Jonning xorijlik ekanligi uning huquqlarini cheklamaydi. U Oila kodeksida belgilangan barcha huquq va majburiyatlarga to'laqonli ega bo'ladi.

- - O'zbekistonda doimiy yashovchi chet elliklar oilaviy munosabatlarda teng huquqli (Oila kodeksi, 234-modda).
- - Chet el elementi subyekt, mulk yoki yuridik fakt joylashuvi orqali yuzaga keladi.
- - Fuqarolikning o'zi oilaviy huquqlarni kamsitish uchun asos bo'la olmaydi.

> **ASOSIY FIKR**
> O'zbekiston Respublikasida oilaviy munosabatlarda chet elliklar va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarga nisbatan milliy rejim qo'llaniladi, ya'ni ular mahalliy fuqarolar bilan teng huquq va majburiyatlarga ega.

16.2 O'zbekistondan tashqarida tuzilgan nikohlarni e'tirof etish

Xalqaro xususiy huquqda nikohning e'tirof etilishi uning yuridik kuchga ega ekanligini tan olishni anglatadi. O'zbekiston Respublikasi hududidan tashqarida, boshqa davlat hududida o'sha davlatning qonunchiligiga rioya qilingan holda O'zbekiston fuqarolari o'rtasida yoki O'zbekiston fuqarolari bilan chet el fuqarolari o'rtasida tuzilgan nikohlar O'zbekistonda haqiqiy deb e'tirof etiladi. Biroq, buning uchun qat'iy bir shart mavjud: Oila kodeksining 16-moddasida nazarda tutilgan nikoh tuzishga monelik qiladigan holatlar (boshqa nikohda turish, yaqin qarindoshlik, muomalaga layoqatsizlik) bo'lmasligi kerak (Oila kodeksi, 235-modda).

Agar O'zbekistondan tashqarida faqat chet el fuqarolari o'rtasida nikoh tuzilgan bo'lsa, u holda faqat o'sha davlatning qonunchiligiga rioya qilinganligi e'tiborga olinadi va bu nikoh O'zbekistonda tan olinadi (Oila kodeksi, 235-modda). Shuningdek, O'zbekiston fuqarolari chet elda o'z nikohlarini O'zbekistonning diplomatik vakolatxonalari yoki konsulliklarida tuzishlari mumkin. Bu "konsullik nikohlari" deb ataladi.

Faraziy misol: O'zbekiston fuqarosi Rustam va Germaniya fuqarosi Anna Berlinda Germaniya qonunchiligiga muvofiq nikohdan o'tishdi. Rustam O'zbekistonda boshqa qonuniy nikohda turmagan va ular o'rtasida qarindoshlik yo'q. Bu nikoh O'zbekistonda to'laqonli haqiqiy deb e'tirof etiladi. Ammo, agar Rustamning O'zbekistonda ajrashmagan birinchi turmush o'rtog'i bo'lganida, xorijiy davlat qonunlariga rioya qilinganiga qaramay, bu nikoh O'zbekistonda tan olinmas edi (Oila kodeksi, 16-modda talabi buzilganligi sababli).

- - Xorijda tuzilgan nikoh o'sha davlat qonunlariga mos bo'lishi kerak (Oila kodeksi, 235-modda).
- - O'zbekiston fuqarosi ishtirokidagi xorijiy nikoh uchun 16-moddadagi moneliklar bo'lmasligi shart.
- - Chet elliklar o'rtasidagi xorijiy nikoh o'sha davlat qoidalariga mos bo'lsa, O'zbekistonda tan olinadi.

KÖP UÇRAYDIGAN XATO

Xorijda faqat diniy rasm-rusumlar (masalan, çerkov yoki masjidda) asosida tuzilgan, ammo öşa davlatning rasmiy organlarida qayd etilmagan nikohlar Özbekistonda yuridik kuçga ega deb tan olinmaydi.

IMTIHON UÇUN

Imtihonda yodda tuting: Özbekiston fuqarosi xorijda nikoh tuzganda ham lex loci celebrationis (tuzilgan joy qonuni) ga, ham Oila kodeksining 16-moddasiga (monelik qiluvçi holatlar yöqligiga) rioya qilişi şart.

16.3 Çet el elementi iştirokidagi nikohdan ajratiş

Çet el elementi iştirokidagi nikohdan ajratişda turli davlatlar turli xil kollizion boğlovçilarni (lex nationalis, lex domicilii) qöllaydi. Özbekiston Respublikasida esa bir tomonlama kollizion norma — sudlov mamlakati qonuni (lex fori) qat’iy belgilangan. Ya’ni, Özbekiston hududida Özbekiston fuqarolari bilan çet elliklar örtasidagi yoki faqat çet elliklar örtasidagi nikohdan ajratiş faqat Özbekiston Respublikasi qonunçiligiga muvofiq amalga oşiriladi (Oila kodeksi, 236-modda).

Özbekiston Respublikasi hududidan taşqarida yaşab turgan Özbekiston fuqarosi xorijda yaşab turgan turmuş örtoği bilan (uning qaysi davlat fuqarosi ekanligidan qat’i nazar) Özbekiston sudida ajralişga haqli. Agar er-xotin örtasida voyaga yetmagan bolalar bölmasa va mulkiy nizo yöq bölsa, bu jarayon Özbekistonning diplomatik yoki konsullik muassasalarida ham amalga oşirilişi mumkin.

Faraziy misol: Fransiya fuqarosi Pyer va Özbekiston fuqarosi Laylo Toşkentda yaşaydi va ajraşmoqçi. Ularning nikohdan ajratiş işi Özbekiston sudi tomonidan Oila kodeksi normalari asosida körib çiqiladi. Biroq, bu vaziyat xalqaro huquqda "oqsoq nikoh" (limping marriage) muammosini keltirib çiqarişi mumkin. Ya’ni, Özbekistonda qonuniy ajratilgan bu nikoh, agar Fransiya qonunçiligi talablariga mos kelmasa, Fransiyada hali ham amalda deb hisoblanişi mumkin. Şunga qaramay, Özbekiston sudi faqat öz milliy qonunçiligini (lex fori) qöllaydi.

- - Özbekistonda nikohdan ajratiş faqat Özbekiston qonunçiligi (lex fori) asosida amalga oşiriladi (Oila kodeksi, 236-modda).
- - Xorijda yaşovçi Özbekiston fuqarosi Özbekiston sudida ajralişga haqli.
- - Xorijda tegişli davlat qonunlariga rioya qilib amalga oşirilgan ajralişlar Özbekistonda tan olinadi.

TAQQOSLANG

Özbekistonda nikohdan ajratişda lex fori (sudlov mamlakati qonuni) qöllanilsa, köplab Yevropa davlatlarida lex nationalis (fuqarolik qonuni) yoki lex domicilii (yaşaş joyi qonuni) qöllaniladi.

16.4 Xalqaro farzandlikka oliş

Xalqaro farzandlikka olişda har doim bolaning eng ustun manfaatlari (best interests of the çild) birinçi örinda turadi. Özbekiston Respublikasi hududida çet el fuqarolari tomonidan Özbekiston fuqarosi bölgan bolani farzandlikka olişda Oila kodeksining 151–167-moddalari talablariga qat’iy rioya qilinişi lozim. Agar farzandlikka oliş natijasida bolaning Özbekiston qonunçiligi va xalqaro şartnomalar bilan belgilangan

huquqlari bukiladigan bölsa, farzandlikka oluvçining fuqaroligidan qat'i nazar, farzandlikka olişga yöl qöyilmaydi (Oila kodeksi, 237-modda).

Özbekiston fuqarosi bölgan va xorijda yaşayotgan bolani farzandlikka olişda muhim qoida mavjud: bu jarayon çet davlat organi tomonidan amalga oşirilgan bölsa, u faqat Özbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligining farzandlikka oliş töğrisidagi ruxsati oldindan olingan bölsagina Özbekistonda haqiqiy deb e'tirof etiladi (Oila kodeksi, 237-modda). Bu qoida bolalar savdosi va öğirlanişining oldini olişga qaratilgan.

Faraziy misol: Ispaniya fuqarolari bölgan er-xotin Özbekistondagi Mehribonlik uyidan bolani farzandlikka olmoqçi. Ular Ispaniya qonunlariga köra farzandlikka oliş huquqiga ega bölsalar-da, Özbekiston sudi ularning Oila kodeksi 152-moddasi talablariga (soğliği, daromadi, sudlanmaganligi) mos kelişini tekşiradi. Agar ular Özbekiston qonunçiligi talablariga javob bermasa, bolani farzandlikka oliş rad etiladi.

- - Xorijliklar Özbekiston bolasini farzandlikka olişda Oila kodeksi (151-167-moddalar) talablariga böysunadi.
- - Bolaning huquqlari buzilişi xavfi bölsa, farzandlikka oliş taqiqlanadi yoki bekor qilinadi (Oila kodeksi, 237-modda).
- - Xorijda yaşovçi Özbekiston bolasini xorijlik asrab olişi uçun Ijtimoiy himoya milliy agentligining oldindan ruxsati şart.

> **ASOSIY FIKR**
> Xalqaro farzandlikka oliş işlari doimo yopiq sud majlisida köriladi va bolaning xavfsizligi, uning huquqlari himoyasi davlatning qat'iy nazoratida böladi.

16.5 Çet el oila huquqi normalarining mazmunini aniqlaş va ommaviy tartib

Kollizion normalar xorijiy davlat qonunçiligini qöllaşni taqozo etganda, sud yoki FHDYO organlari oldida çet el huquqi mazmunini aniqlaş vazifasi paydo böladi. Özbekiston qonunçiligiga köra, organlar çet el oila huquqi normalarining mazmunini ularning tegişli davlatda rasmiy şarhlanişi va amaliyotda qöllanilişiga muvofiq tarzda aniqlaydi (Oila kodeksi, 238-modda). Buning uçun Adliya vazirligiga, Taşqi işlar vazirligiga murojaat qiliş yoki ekspertlarni jalb etiş mumkin.

Manfaatdor şaxslar ham öz vajlarini isbotlaş uçun xorijiy qonun hujjatlarini taqdim etişga haqli. Agar barça çoralar körilişiga qaramay, çet el huquqi mazmuni aniqlanmasa, Özbekiston Respublikasi qonunçiligi qöllaniladi. Eng muhim jihatlardan biri bu "ommaviy tartib" (ordre public) qoidasidir. Agar xorijiy oila huquqi normasi Özbekistonning jamoat tartibiga, axloq tamoyillariga yoki inson huquqlariga zid bölsa, u qöllanilmaydi.

Faraziy misol: Bir xorijiy davlat qonunçiligi köpxotinlilikni yoki ayollarning mulkiy huquqlarini keskin çeklovçi qoidalarni qonuniy deb tan oladi. Uşbu davlat fuqarolari örtasidagi mulkiy nizoni körayotgan Özbekiston sudi mazkur xorijiy normani qöllaşdan boş tortadi. Çunki bu qoidalar Özbekiston Respublikasining ommaviy tartibiga (ayollar va erkaklar tengligi tamoyiliga) mutlaqo ziddir. Bunday holatda sud milliy qonunçilikni qöllaydi.

- - Xorijiy huquq mazmuni uning rasmiy şarhi va amaliyotiga qarab aniqlanadi (Oila kodeksi, 238-modda).

- - Mazmunni aniqlaşda Adliya vazirligi va ekspertlar yordamidan foydalaniş mumkin.
- - Xorijiy norma Özbekistonning ommaviy tartibiga zid bölsa, u qöllanilmaydi.

> **IŞ BILAN BOĞLIQLIK**
> Taraflar xorijiy qonunning norasmiy internet tarjimasini taqdim etsa, sud buni yetarli asos deb qabul qilmaydi. Qonunning amaldagi rasmiy matni va sud amaliyoti ekspertlar orqali tasdiqlanişi kerak.

16.6 Xorijiy sud qarorlarini tan oliş va bolaning xavfsizligi

Xalqaro oilaviy nizolarda xorijiy sud qarorlarini (masalan, aliment undiriş, bolaning yaşaş joyini belgilaş) Özbekistonda tan oliş va ijro etiş murakkab jarayondir. Bu asosan davlatlar örtasidagi huquqiy yordam töğrisidagi ikki yoki köp tomonlama xalqaro şartnomalar asosida amalga oşiriladi. Agar bunday şartnoma bölmasa, xalqaro huquqning özarolik (retorsiya) tamoyili qöllanilişi mumkin.

Biroq, qanday xalqaro şartnoma bölişidan qat'i nazar, bolaning xavfsizligi va manfaatlarini zudlik bilan himoya qiliş zaruriyati yuzaga kelganda, Özbekiston davlat organlari xorijiy sud qarorini kutib ötirmasdan yoki uni avtomatik ijro etmasdan, milliy qonunçilik asosida tezkor çoralar köradi. Ayniqsa, oilaviy zöravonlik xavfi mavjud bölganda, bolani himoya qiliş xalqaro majburiyatlardan ustun turadi.

Faraziy misol: Xorijiy davlat sudi bolani ota qaramoğiga beriş haqida qaror çiqargan. Ota bu qarorni Özbekistonda ijro etişni talab qiladi. Biroq, Özbekiston vasiylik va homiylik organlari ota tomonidan bolaga nisbatan oilaviy zöravonlik xavfi borligini aniqladi. Bunday vaziyatda Özbekiston sudi xorijiy sud qarorini ijro etişni rad etadi va bolaning xavfsizligini ta'minlaş, uning manfaatlarini ustuvor qöyiş maqsadida Özbekiston qonunçiligi doirasida bolani himoya qiliş çoralarini köradi.

- - Xorijiy sud qarorlari xalqaro şartnomalar yoki özarolik tamoyili asosida tan olinadi.
- - Bolaning hayoti va soğliğiga xavf tuğilganda, davlat zudlik bilan milliy himoya çoralarini köradi.
- - Oilaviy zöravonlikdan himoya qiliş xorijiy qarorlarni avtomatik ijro etişdan ustun turadi.

> **ASOSIY FIKR**
> Xalqaro oilaviy huquqda "bolaning eng ustun manfaatlari" prinsipi har qanday xorijiy sud qarori yoki kollizion normadan yuqori turadi. Bolaning xavfsizligi doimo birinçi örinda.

ASOSIY XULOSALAR

1. Özbekistonda doimiy yaşovçi çet elliklar oilaviy munosabatlarda milliy fuqarolar bilan teng huquqlidir.
2. Xorijda tuzilgan nikoh Özbekistonda tan olinişi uçun Oila kodeksining 16-moddasidagi moneliklar bölmasligi şart.
3. Özbekiston hududida nikohdan ajratiş jarayonlari doimo Özbekiston qonunçiligi (lex fori) asosida olib boriladi.
4. Xalqaro farzandlikka olişda bolaning manfaatlari va huquqlari buzilmasligi qat'iy kafolatlanişi kerak.
5. Xorijda yaşovçi Özbekiston bolasini çet ellik asrab olişi uçun Ijtimoiy himoya milliy agentligining ruxsati talab etiladi.
6. Xorijiy oila huquqi normalari Özbekistonning ommaviy tartibiga (ordre public) zid bölsa, qöllanilmaydi.

7. Bolaning xavfsizligini ta’minlaş va oilaviy zöravonlikdan himoya qiliş xorijiy sud qarorlarini ijro etişdan ustun turadi.

Qisqaça xulosa

Uşbu darsda biz xalqaro oilaviy munosabatlarni tartibga solişning huquqiy asoslarini körib çiqdik. Çet el elementi iştirokidagi oilaviy munosabatlar murakkab bölib, qaysi davlat qonunçiligi qöllanilişini aniqlaşni (kollizion normalarni) talab etadi. Özbekiston Respublikasi Oila kodeksiga muvofiq, mamlakatimizda yaşovçi çet elliklar oilaviy huquqlarda tenglikka ega. Xorijda tuzilgan nikohlar e’tirof etilişi uçun mahalliy qonunlarga va Özbekistonning nikohga monelik qiluvçi qoidalariga rioya qilinişi şart. Nikohdan ajratiş masalalarida Özbekiston qat’iy ravişda öz milliy qonunçiligini (lex fori) qöllaydi. Xalqaro farzandlikka oliş jarayonlari esa bolaning eng ustun manfaatlarini himoya qiliş, davlat organlari roziligini oliş kabi qat’iy tartiblarga asoslanadi. Şuningdek, sudlar xorijiy huquqni qöllaşda uning mazmunini rasmiy şarhlarga tayanib aniqlaydi va agar u Özbekistonning ommaviy tartibiga zid kelsa, uni qöllaşni rad etadi. Eng muhimi, har qanday xalqaro nizo yoki xorijiy sud qarorini tan olişda bolaning xavfsizligi va zöravonlikdan himoyalanişi davlatning birlamçi vazifasi bölib qoladi.

ASOSIY PRINSIPLAR

1. Milliy rejim tamoyili: çet elliklarning oilaviy munosabatlardagi tengligi.
2. Lex fori (sudlov mamlakati qonuni) tamoyilining nikohdan ajratişda qöllanilişi.
3. Xorijiy nikohlarni e’tirof etişda Oila kodeksining 16-moddasiga rioya qiliş majburiyati.
4. Xalqaro farzandlikka olişda bolaning eng ustun manfaatlarini ta’minlaş.
5. Ommaviy tartib (ordre public) qoidasi: milliy axloq va huquqqa zid xorijiy normalarni rad etiş.
6. Bolani zudlik bilan himoya qilişning xalqaro protseduralardan ustunligi.

> **ASOSIY ATAMALAR**
> Çet el elementi · Kollizion norma · Lex fori · Lex domicilii · Lex nationalis · Konsullik nikohi · Oqsoq nikoh (limping marriage) · Ommaviy tartib (ordre public) · Retorsiya · Apostil

IMTIHONGA TAYYORGARLIK

- Çet el elementi oilaviy munosabatlarda qanday körinişlarda namoyon böladi?
- Özbekiston fuqarosining xorijda tuzgan nikohi Özbekistonda qanday şartlar asosida tan olinadi?
- Özbekiston hududida çet elliklar örtasidagi nikohdan ajratiş qaysi davlat qonuni asosida amalga oşiriladi?
- Xorijliklar tomonidan Özbekiston fuqarosi bölgan bolani farzandlikka olişning asosiy şartlari nimalardan iborat?
- Sud xorijiy oila huquqi normalarining mazmunini qanday aniqlaydi va qaçon uni qöllaşni rad etadi?
- Xorijiy sud qarorini tan olişda bolaning xavfsizligi xavf ostida qolsa, qanday yöl tutiladi?

Kazuslar (IRAC)

1-kazus · Çet elda tuzilgan nikoh va nikohga tösqinlik qiluvçi holat

FAKTLAR

Özbekiston fuqarosi Murod çet davlat fuqarosi Anna bilan öşa davlat qonunçiligiga muvofiq nikoh tuzdi. Özbekistonga qaytgaç, ular nikoh guvohnomasini taqdim etib, oilaviy maqomini tegişli axborot tizimlarida aks ettirişni söradi. Tekşiruvda Murodning Özbekistonda avval tuzgan nikohi xorijdagi nikoh vaqtida hali tugatilmagani ma’lum böldi. Anna bu holatni bilmaganini, nikoh tuzilgan davlatda berilgan guvohnoma yetarli ekanini bildirdi. FHDYO xodimi esa barça xorijiy nikohlar Özbekistonda qayta tuzilişi şartligini aytdi.

MASALA

Özbekiston fuqarosining çet elda tuzgan nikohini tan olişda xorijiy davlat qonunçiligi va Özbekiston Respublikasi Oila kodeksidagi nikohga monelik qiluvçi holatlarning özaro nisbati hamda FHDYO organining talablari qonuniyligini aniqlaş.

NORMA

Özbekiston Respublikasi Oila kodeksining 235-moddasiga köra, Özbekiston Respublikasidan taşqarida, boşqa davlat hududida öşa davlatning qonunçiligiga rioya qilingan holda Özbekiston Respublikasi fuqarolari bilan çet el fuqarolari örtasida tuzilgan nikohlar, agar uşbu Kodeksning 16-moddasida nazarda tutilgan nikoh tuzişga monelik qiladigan holatlar bölmasa, Özbekiston Respublikasida haqiqiy deb e’tirof etiladi. Oila kodeksining 16-moddasida loaqal bittasi röyxatga olingan boşqa nikohda turgan şaxslar örtasida nikoh tuzişga yöl qöyilmasligi qat’iy belgilangan. FHDYO organlarida xorijiy davlat organida tuzilgan nikohlar ikkinçi marotaba qayd etilmaydi, balki mazkur modda talablari asosida tegişli tartibda tan olinadi va e’tirof etiladi.

TAHLIL

1) Çet elda tuzilgan nikohni Özbekistonda tan olişda ikki tomonlama talab mavjud. Birinçidan, nikoh tuzilgan joy qonunçiligiga, ya’ni uning şakli va tartibiga töliq rioya qilingan bölişi kerak. Ikkinçidan, nikohlanuvçilardan biri Özbekiston fuqarosi bölganligi sababli, Oila kodeksining 16-moddasida belgilangan monelik qiluvçi holatlar yöqligi albatta tekşiriladi. Bu ikki talab qat’iy nisbatda bölib, biri ikkinçisini inkor etmaydi.

2) Xorijiy nikoh guvohnomasini rasmiylaştiriş, davlat tiliga tarjima qiliş va uning haqiqiyligini tasdiqlaş hujjatning faqatgina şakliy va protsessual haqiqiyligini bildiradi. Biroq hujjatning töğri rasmiylaştirilgani nikohning moddiy haqiqiyligini, ya’ni qonuniy tösqinliklar yöqligini avtomatik ravişda tasdiqlamaydi. Moddiy haqiqiylik bevosita şaxsning huquqiy holati va milliy qonunçilik talablariga mosligiga boğliq. FHDYO xodimining barça xorijiy nikohlar qayta tuzilişi şartligi haqidagi vajlari asossiz, çunki xorijda qonuniy tuzilgan nikoh qayta tuzilmaydi.

3) Annaning insofliligi va holatni bilmaganligi Murodning avvalgi nikohi mavjudligi sababli yuzaga kelgan

qonunbuzilişni huquqiy jihatdan bartaraf etmaydi. Oila kodeksining 16-moddasi qat'iy imperativ norma bölib, avvalgi qonuniy nikoh bekor qilinmagunça keyingi nikoh heç qanday holatda Özbekistonda tan olinmaydi. Manfaatdor şaxslar, xususan, Murodning birinçi turmuş örtoği bu nikohni haqiqiy emas deb topişni talab qilişga töla haqli hisoblanadi.

XULOSA

Murod va Anna örtasida çet elda tuzilgan nikoh Özbekiston Respublikasida haqiqiy deb e'tirof etilmaydi, çunki Murodning avvalgi qonuniy nikohi bekor qilinmagan (Oila kodeksi, 16-modda). Garçi FHDYO xodimining xorijiy nikohni qayta tuziş haqidagi talabi notöğri bölsa-da, qonuniy tösqinlik mavjudligi sababli mazkur vaziyatda nikoh baribir e'tirof etilişi mumkin emas.

MUHOKAMA UÇUN SAVOLLAR

1. Çet elda tuzilgan nikohni Özbekistonda tan olişda nikoh tuzilgan joy qonuni va Özbekiston qonunçiligidagi tösqinliklar qanday nisbatda tekşiriladi?
2. Xorijiy nikoh guvohnomasini rasmiylaştiriş, tarjima qiliş va uning haqiqiyligini tasdiqlaş talablari nikohning moddiy haqiqiyligidan qanday farqlanadi?
3. Annaning insofliligi, Murodning avvalgi nikohi va manfaatdor şaxslarning talablari qaysi huquqiy tartibda baholanişi lozim?

O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksi (30.04.1998) — https://lex.uz/docs/104720

2-kazus · Turli davlatlardagi sud qarorlari va bolaning manfaati

FAKTLAR

Özbekiston fuqarosi Zebo va çet davlat fuqarosi Andreyning ön yoşli farzandi bir neça yil çet elda yaşagan. Xorijiy sud nikohni bekor qilib, bolaning onasi bilan yaşaşi va ota bilan belgilangan tartibda uçraşişi haqida qaror çiqargan. Keyin Zebo bola bilan Özbekistonga kelib, qaytmasligini bildirdi. Andrey xorijiy qarorni Özbekistonda tan oliş va ijro etişni söradi. Zebo esa özi sud muhokamasidan tegişliça xabardor qilinmaganini, qaror bolaning hozirgi xavfsizligi va soğliğiga oid yangi holatlarni hisobga olmasligini aytdi. Andrey xorijiy qaror asosida bolani darhol öziga berişni talab qildi.

MASALA

Xorijiy sudning bolaning yaşaş joyi haqidagi qarorini Özbekistonda tan oliş va ijro etişda protsessual kafolatlar, bolaning xavfsizligi hamda ota-onaning huquqlari örtasidagi muvozanatni ta'minlaş masalasi.

NORMA

Özbekiston Respublikasi Oila kodeksining 236-moddasiga asosan, Özbekiston Respublikasi hududidan taşqarida tegişli çet el davlatining qonunçiligiga rioya etilgan holda amalga oşirilgan nikohdan ajratiş Özbekistonda haqiqiy deb e'tirof etiladi. Biroq, xorijiy sud qarorlarini tan oliş va ijro etiş tegişli xalqaro şartnomalar va milliy protsessual qonunçilik asosida amalga oşiriladi. Bola huquqlari töğrisidagi konvensiyaning 3-moddasiga köra, bolalarga oid barça harakatlarda bolaning manfaatlari ustuvor

ahamiyat kasb etadi. Şuningdek, xorijiy oila huquqini qöllaş Özbekiston Respublikasining ommaviy tartibiga zid bölsa, u qöllanilmaydi (Oila kodeksi, 238-modda).

TAHLIL

1) Xorijiy sud qarorini tan oliş va ijro etişda, eng avvalo, Özbekiston va qaror çiqargan davlat örtasida huquqiy yordam töğrisidagi xalqaro şartnoma mavjudligi tekşiriladi. Protsessual qonunçilikka köra, işda iştirok etuvçi şaxs (Zebo) sud majlisi vaqti va joyi haqida tegişli tarzda xabardor qilinmagan bölsa, bu xorijiy qarorni tan olişni rad etiş uçun asos bölişi mumkin. Kafolatlangan huquqiy himoya huquqi ta’minlanişi şart.

2) Bolaning ona bilan yaşaşi belgilangan xorijiy qaror otaning bolani bevosita öziga zudlik bilan olib beriş talabini avtomatik ravişda asoslamaydi. Qarorda faqat uçraşiş tartibi belgilangan bölsa, otaning talabi qaror mazmunidan çetga çiqadi. Qolaversa, bolani majburiy olib beriş bola manfaatlariga va xavfsizligiga jiddiy zarar yetkazişi mumkin.

3) Xorijiy qarorni tan oliş masalasi ötmişdagi yuridik faktni, ya’ni ajrim va öşa vaqtdagi holatni tasdiqlaşga qaratilgan. Ammo bolaning yaşaş joyi yoki uçraşuv tartibini özgartiriş talabi bolaning hozirgi xavfsizligi, soğliği va yangi yaşaş şaroitlari kabi mutlaqo yangi holatlarga asoslanadi. Agar bolaning Özbekistondagi xavfsizligi va manfaatlari özgarişni taqozo etsa, milliy sudlar Bola huquqlari töğrisidagi konvensiyaga muvofiq bolaning eng ustuvor manfaatlaridan kelib çiqib, yangi holatlar böyiça mustaqil qaror qabul qilişi mumkin.

XULOSA

Andreyning xorijiy sud qarori asosida bolani zudlik bilan öziga olib beriş talabi qanoatlantirilmaydi. Xorijiy qarorni tan olişda Zeboning xabardor qilinganligi tekşirilişi şart. Bolaning Özbekistondagi xavfsizligi va soğliğiga oid yangi holatlar aniqlansa, sud bola manfaatlarining ustuvorligi tamoyili asosida masalani qayta körib çiqişga haqli.

MUHOKAMA UÇUN SAVOLLAR

1. Xorijiy sud qarorini tan oliş va ijro etişda tegişli xalqaro şartnoma, protsessual qonunçilik va tarafning xabardor qilinganligi qanday tekşiriladi?
2. Bolaning ona bilan yaşaşi belgilangan qaror otaning bolani bevosita öziga olib beriş talabini avtomatik asoslaydimi?
3. Xorijiy qarorni tan oliş masalasi bilan bolaning yaşaş joyi yoki uçraşuv tartibini yangi holatlar asosida özgartiriş talabi qanday farqlanadi?

O‘zbekiston Respublikasining Oila kodeksi (30.04.1998) — https://lex.uz/docs/104720

Bola huquqlari to‘g‘risidagi konvensiya (BMT, 20.11.1989) — https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child

3-kazus · Xorijiy fuqarolar tomonidan Özbekiston fuqarosi bölgan bolani farzandlikka oliş

FAKTLAR

Çet el fuqarolari bölgan Jon va Mariya Özbekiston fuqarosi bölgan 5 yoşli yetim bola Alini farzandlikka oliş maqsadida sudga murojaat qildi. Ular öz davlatlarida farzandlikka oliş huquqiga ega ekanliklarini tasdiqlovçi hujjatlarni taqdim etişdi. Biroq, Özbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligining farzandlikka oliş töğrisidagi ruxsati olinmagan edi. Şuningdek, ularning davlati qonunçiligida farzandlikka olingan bolaning fuqaroligi avtomatik ravişda bekor qilinişi va bolaning Özbekiston bilan aloqalari töliq uzilişi nazarda tutilgan. Vasiylik va homiylik organi bu holat bolaning kelajakdagi huquqlariga salbiy ta’sir qilişi mumkinligini bildirdi.

MASALA

Çet el fuqarolari tomonidan Özbekiston fuqarosi bölgan bolani farzandlikka olişda milliy qonunçilik talablariga rioya etiş va bolaning huquqlari buzilişining oldini oliş masalasi.

NORMA

Oila kodeksining 237-moddasiga köra, Özbekiston Respublikasi hududida çet el fuqarolari tomonidan Özbekiston fuqarosi bölgan bolani farzandlikka olişda uşbu Kodeksning 151–167-moddalari talablariga rioya qilinişi lozim. Şuningdek, Özbekiston Respublikasi fuqarosi bölgan bolani farzandlikka oliş Ijtimoiy himoya milliy agentligining ruxsati olingan bölsagina haqiqiy deb e’tirof etiladi. Agar farzandlikka oliş natijasida farzandlikka olingan bolaning Özbekiston Respublikasining qonunçiligi hamda xalqaro şartnomalari bilan belgilangan huquqlari buziladigan bölsa, farzandlikka oluvçining qaysi fuqarolikka mansubligidan qat’i nazar, farzandlikka oliş mumkin emas.

TAHLIL

1) Çet el fuqarolari Özbekiston fuqarosi bölgan bolani farzandlikka olişida Oila kodeksining umumiy talablari bilan bir qatorda, bolaning qonuniy vakili va tegişli vakolatli organlarning roziligi talab etiladi. Bu jarayonda bolaning manfaatlari eng ustuvor örinda turadi (Bola huquqlari töğrisidagi konvensiya, 21-modda). Çet ellik şaxslarning şaxsiy qonuni Özbekiston qonunçiligi talablarini çetlab ötişga asos böla olmaydi.

2) Oila kodeksining 237-moddasiga muvofiq, Özbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligining farzandlikka oliş töğrisidagi ruxsati uşbu munosabatlarning qonuniyligini ta’minlaşda muhim ahamiyatga ega. Mazkur ruxsatnoma olinmagan bölsa, farzandlikka oliş jarayoni qonuniy tarzda amalga oşirilmaydi.

3) Jon va Mariyaning davlati qonunçiligiga köra bolaning Özbekiston fuqaroligi avtomatik bekor qilinişi va huquqlari çeklanişi xavfi mavjud. Oila kodeksining 237-moddasi 3-qismiga asosan, agar farzandlikka oliş

natijasida bolaning qonunçilik bilan belgilangan huquqlari buziladigan bölsa, farzandlikka olişga mutlaqo yöl qöyilmaydi. Sud bu holatda bolaning kelajakdagi huquqiy kafolatlarini himoya qilişi şart.

XULOSA

Jon va Mariyaning Alini farzandlikka oliş haqidagi arizasi qanoatlantirilmaydi. Bunga Ijtimoiy himoya milliy agentligining ruxsati yöqligi hamda farzandlikka oliş natijasida bolaning Özbekiston qonunçiligida belgilangan huquqlari buzilişi xavfi mavjudligi asos böladi.

MUHOKAMA UÇUN SAVOLLAR

1. Çet el fuqarolari tomonidan Özbekiston fuqarosi bölgan bolani farzandlikka olişda qanday maxsus talablar mavjud?
2. Ijtimoiy himoya milliy agentligining ruxsati qanday ahamiyatga ega?
3. Farzandlikka oliş natijasida bolaning huquqlari buzilişi xavfi mavjud bölsa, sud qanday qaror qabul qilişi kerak?

O‘zbekiston Respublikasining Oila kodeksi (30.04.1998) — https://lex.uz/docs/104720

Bola huquqlari to‘g‘risidagi konvensiya (BMT, 20.11.1989) — https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child

Test

JAVOB TANLANADIGAN SAVOLLAR

1. Xalqaro oilaviy munosabatning belgisi qaysi?

- A. Oila a’zolarining turli kasbda işlaşi
- B. Er-xotinning turli familiyalarda qolişi
- C. Munosabatda çet el elementining mavjudligi
- D. Er-xotinning turli tumanlarda yaşaşi

TÖĞRI: C

Xalqaro oilaviy munosabatlarning asosiy belgisi bu munosabatda çet el elementining mavjudligidir. Çet el elementi subyekt tarkibida (masalan, er yoki xotin çet el fuqarosi bölişi), mulkning çet elda joylaşganligi yoki yuridik faktning xorijda sodir bölişida ifodalanadi. Boşqa variantlar oddiy maişiy holatlar bölib, xalqaro huquqiy xususiyatga ega emas (Oila kodeksi, 234-modda).

2. Kollizion norma qanday vazifani bajaradi?

- A. Munosabatga qaysi davlat huquqi qöllanilişini belgilaydi
- B. Har doim nizoning tayyor yeçimini belgilaydi
- C. Faqat davlat bojini hisoblaydi
- D. Faqat hujjat tarjimasini tasdiqlaydi

TÖĞRI: A

> Kollizion norma çet el elementi iştirokidagi oilaviy munosabatlarga nisbatan qaysi davlat qonunçiligi qöllanilişini körsatib beradi. U nizoning tayyor yeçimini bermaydi, faqatgina milliy yoki xorijiy huquqni tanlaş masalasini hal qiladi. Davlat boji yoki tarjima masalalari kabi holatlar faqat protsessual harakatlar hisoblanadi (Oila kodeksi, 238-modda).

3. Özbekiston hududida Özbekiston fuqarosi bilan çet el fuqarosi örtasida nikoh tuzişning şakli va tartibi qaysi qonunçilik bilan belgilanadi?

- A. Faqat çet el fuqarosi tanlagan qonunçilik bilan
- B. Faqat nikoh marosimi ötkaziladigan restoran qoidalari bilan
- C. Faqat taraflarning oğzaki kelişuvi bilan
- D. Özbekiston qonunçiligi bilan

> **TÖĞRI: D**
> Özbekiston hududida tuzilayotgan nikoh, uning taraflari tarkibida çet el fuqarosi mavjudligidan qat'i nazar, Özbekiston qonunçiligi bilan belgilanadi. Ya'ni, nikohni qayd etiş faqat FHDYO organlari vakolatiga kiradi. Taraflarning oğzaki kelişuvi yoki restoran qoidalari huquqiy ahamiyatga ega emas (Oila kodeksi, 236-modda).

4. Çet elda tuzilgan nikohni Özbekistonda tan olişda qaysi holatlar tekşiriladi?

- A. Faqat töyda qatnaşganlar soni
- B. Tegişli qonunçilik talablariga rioya etilganligi va tan olişga tösqinlik qiluvçi holatlar
- C. Faqat nikoh guvohnomasining rangi
- D. Faqat taraflarning umumiy familiyasi

> **TÖĞRI: B**
> Özbekistondan taşqarida tuzilgan nikohlar öşa davlat qonunçiligiga rioya qilingan bölsa va Oila kodeksining 16-moddasida körsatilgan nikoh tuzişga monelik qiladigan holatlar mavjud bölmasa, Özbekistonda haqiqiy deb e'tirof etiladi. Töy iştirokçilari soni yoki familiya kabi holatlar huquqiy ahamiyatga ega emas (Oila kodeksi, 235-modda).

5. Xorijiy hujjatga apostil qöyilganligi nimani anglatmaydi?

- A. Hujjatdan xalqaro muomalada foydalanişga oid rasmiy talab bajarilganligini
- B. Hujjatdagi imzoning haqiqiyligiga oid tasdiq mavjudligini
- C. Hujjat mazmunidagi barça holatlar moddiy huquq nuqtai nazaridan qonuniy deb topilganligini
- D. Imzolagan şaxsning maqomiga oid tasdiq mavjudligini

TO‘G‘RI: C
Apostil hujjatdagi imzoning haqiqiyligini va imzolagan şaxsning maqomini tasdiqlaydi, ya’ni xalqaro muomalada foydalaniş uçun rasmiy talab bajarilganini bildiradi. Biroq u hujjat mazmunining moddiy huquq nuqtai nazaridan qonuniyligini yoki Özbekiston ommaviy tartibiga mosligini avtomatik tasdiqlamaydi (Oila kodeksi, 238-modda).

6. Xalqaro şartnoma xorijiy rasmiy hujjatlarni maxsus tasdiqlaşdan ozod etsa, qanday yöl tutiladi?

- A. Şartnomada belgilangan ozod qiliş qoidasi qöllaniladi
- B. Baribir har qanday holda konsullik legallaştiruvi talab qilinadi
- C. Hujjat avtomatik haqiqiy emas hisoblanadi
- D. Faqat notarius xohişiga qarab qaror qilinadi

TO‘G‘RI: A
Agar Özbekiston Respublikasining xalqaro şartnomasida boşqaça qoidalar belgilangan bölsa, xalqaro şartnoma qoidalari qöllaniladi. Şuning uçun, şartnoma hujjatlarni legallaştiriş yoki apostildan ozod etsa, uşbu qoida bevosita amal qiladi. Notarius xohişiga qarab iş köriş yoki hujjatni avtomatik bekor qiliş qonunga ziddir (Oila kodeksi, 9-modda).

7. Xorijiy sudning oilaviy iş böyiça qarori Özbekistonda qanday baholanadi?

- A. Har qanday holatda heç qanday tekşiruvsiz ijro etiladi
- B. Har qanday holatda rad etiladi
- C. Faqat mahalla roziligi bilan tan olinadi
- D. Qonunçilik va tegişli xalqaro şartnomalardagi tan oliş hamda ijro etiş qoidalari asosida

TO‘G‘RI: D
Xorijiy sudlarning oilaviy işlari böyiça qarorlari Özbekistonda qonunçilik va tegişli xalqaro şartnomalarda belgilangan tan oliş hamda ijro etiş qoidalari asosida baholanadi. Ular heç qanday tekşiruvsiz avtomatik ijro etilmaydi yoki asossiz rad qilinmaydi. Mahalla roziligi esa bu jarayonga umuman aloqador emas (Oila kodeksi, 236-modda).

8. Xorijiy sud işida tarafning tegişliça xabardor qilinmaganligi qanday ahamiyatga ega bölişi mumkin?

- A. Faqat tarjima narxiga ta’sir qiladi
- B. Qarorni tan oliş yoki ijro etişni rad qiliş asoslarini baholaşda ahamiyatli bölişi mumkin
- C. Heç qanday protsessual ahamiyatga ega emas
- D. Nikohni avtomatik haqiqiy emas qiladi

TO‘G‘RI: B
Xorijiy sud qarorlarini tan olişda protsessual kafolatlarga, xususan, taraflarning tegişliça xabardor qilinganligiga e’tibor qaratiladi. Agar taraf xabardor qilinmagan bölsa, bu qarorni tan oliş yoki ijro etişni

rad qiliş uçun jiddiy asos bölişi mumkin. Bu holat nikohni avtomatik bekor qilmaydi (Oila kodeksi, 236-modda).

9. Çet el huquqining qöllanilişi ommaviy tartib haqidagi istisno nuqtai nazaridan qanday baholanadi?

- A. Har qanday çet el huquqi avtomatik rad etiladi
- B. Çet el huquqi har doim çeklovsiz qöllaniladi
- C. Uni qöllaş oqibatlarining Özbekiston huquq-tartiboti asoslariga muvofiqligi tekşiriladi
- D. Faqat taraflarning millati tekşiriladi

TÖĞRI: C
Çet el huquqi normalari Özbekiston Respublikasining ommaviy tartibiga (ordre public) zid bölgan hollarda qöllanilmaydi. Bunda xorijiy huquqni qöllaş oqibatlari davlatimizning huquq-tartibot asoslariga qançalik muvofiqligi tekşiriladi. Zid kelgan taqdirda uning örniga milliy qonunçilik qöllaniladi (Oila kodeksi, 238-modda).

10. Xalqaro oilaviy nizoda bolaning manfaatlarini baholaşga oid töğri yondaşuv qaysi?

- A. Bolaning huquqlari, xavfsizligi, fikri va eng ustun manfaatlari hisobga olinadi
- B. Faqat xorijiy fuqaro bölgan ota-onaning istagi inobatga olinadi
- C. Faqat Özbekiston fuqarosi bölgan ota-onaning talabi qanoatlantiriladi
- D. Bolaning fikri çet el elementi mavjudligi sababli eşitilmaydi

TÖĞRI: A
Xalqaro oilaviy nizolarda, xususan farzandlikka olişda, bola manfaatlarining ustuvorligi ta’minlanişi şart. Bolaning huquqlari, xavfsizligi, fikri va eng ustun manfaatlari doimo birinçi örinda turadi. Ota-onaning fuqaroligi yoki istaklari bolaning manfaatlaridan ustun qöyilişi mumkin emas (Bola huquqlari töğrisidagi konvensiya, 3-modda; Oila kodeksi, 237-modda).

11. Özbekiston fuqarosi Rustam Rossiyada işlab yurganida, u yerdagi FHDYO organida Rossiya fuqarosi bilan nikoh tuzdi. Biroq, Rustamning Özbekistonda qonuniy bekor qilinmagan avvalgi nikohi bor edi. Bu nikoh Özbekistonda tan olinadimi?

- A. Ha, çunki nikoh Rossiya qonunçiligiga muvofiq tuzilgan.
- B. Yöq, çunki Özbekiston qonunçiligiga köra köpxotinlilikka yöl qöyilmaydi va bu nikoh tuzişga monelik qiluvçi holatdir.
- C. Ha, agar Rustamning birinçi xotini rozi bölsa.
- D. Yöq, çunki çet elda tuzilgan barça nikohlar Özbekistonda haqiqiy emas.

TO'G'RI: B
Özbekiston Respublikasidan taşqarida tuzilgan nikohlar, agar Oila kodeksining 16-moddasida körsatilgan nikoh tuzişga monelik qiladigan holatlar (masalan, boşqa qayd etilgan nikohda turiş) bölmasa, Özbekistonda haqiqiy deb e'tirof etiladi. Rustamning avvalgi nikohi bekor qilinmagani sababli, yangi nikoh tan olinmaydi (Oila kodeksi, 235-modda).

12. AQŞ fuqarosi bölgan er-xotin Özbekiston fuqarosi bölgan yetim bolani farzandlikka olmoqçi. Ular faqat AQŞ qonunlariga amal qilişlari yetarlimi?

- A. Ha, çunki ular AQŞ fuqarolaridir.
- B. Yöq, ular Özbekiston Respublikasi qonunçiligi talablariga rioya qilişlari va tegişli ruxsatlarni olişlari şart.
- C. Ha, agar bola öz xohişi bilan rozi bölsa.
- D. Yöq, çet el fuqarolariga Özbekiston fuqarosini farzandlikka oliş umuman taqiqlangan.

TO'G'RI: B
Özbekiston hududida çet el fuqarolari tomonidan Özbekiston fuqarosi bölgan bolani farzandlikka olişda Oila kodeksining 151–167-moddalari talablariga rioya qilinişi şart. Şuningdek, bola manfaatlarining ustuvorligi ta'minlanib, sud nazorati ostida amalga oşiriladi (Oila kodeksi, 237-modda).

13. Özbekiston sudi çet el fuqarolari örtasidagi oilaviy nizoni körib çiqişda çet el oila huquqi normalarini qöllaşi kerak. Sudya uşbu normalarning mazmunini qanday aniqlaydi?

- A. Faqat taraflarning oğzaki tuşuntirişlariga tayanadi.
- B. Çet el huquqini qöllaşdan darhol voz keçib, Özbekiston qonunlarini qöllaydi.
- C. Adliya vazirligiga murojaat qilişi, ekspertlarni jalb etişi va rasmiy şarhlarga tayanişi mumkin.
- D. Internetdagi norasmiy tarjimalardan foydalanib, öz xohişiga köra hal qiladi.

TO'G'RI: C
Sud çet el oila huquqi normalarini qöllaşda ularning mazmunini rasmiy şarhlanişiga muvofiq aniqlaydi. Buning uçun Adliya vazirligiga, boşqa vakolatli organlarga murojaat qilişi yoki ekspertlarni jalb etişi mumkin. Agar barça çoralarga qaramay mazmun aniqlanmasa, Özbekiston qonunçiligi qöllaniladi (Oila kodeksi, 238-modda).

14. Özbekiston fuqarosi bölgan Malika va uning turmuş örtoği (Özbekiston fuqarosi) Janubiy Koreyada doimiy yaşaydi. Ular öşa yerdagi sud orqali nikohdan ajraşişdi. Bu ajrim Özbekistonda qanday e'tirof etiladi?

- A. Heç qaçon e'tirof etilmaydi, ular faqat Özbekistonga kelib ajraşişlari şart.
- B. Agar Janubiy Koreya qonunçiligiga rioya etilgan bölsa, Özbekistonda haqiqiy deb e'tirof etiladi.
- C. Faqat Özbekiston elçixonasida qayta ajraşişsagina e'tirof etiladi.
- D. Faqat farzandlari bölmasa e'tirof etiladi.

TO'G'RI: B

Özbekiston Respublikasi hududidan taşqarida Özbekiston fuqarolari örtasidagi nikohdan ajratiş tegişli çet el davlatining qonunçiligiga rioya etilgan holda amalga oşirilgan bölsa, Özbekistonda haqiqiy deb e’tirof etiladi. Bu özaro kelişuv va ixtiyoriy rozilik tamoyillariga ham mos keladi (Oila kodeksi, 236-modda).

OÇIQ SAVOLLAR

15. Çet davlatda qonuniy qayd etilgan nikoh Özbekiston qonunçiligidagi nikohga tösqinlik qiluvçi holatga zid bölsa, uni tan oliş masalasida xorijiy qonun, xalqaro şartnoma va milliy huquq talablari qanday nisbatda qöllanilişi kerak?

NAMUNA JAVOB

Çet davlatda qonuniy qayd etilgan nikohni Özbekistonda tan olişda xorijiy qonun, xalqaro şartnoma va milliy huquq talablari özaro qat’iy ierarxiya asosida qöllaniladi. Oila kodeksining 235-moddasiga köra, Özbekiston fuqarolari iştirokida çet elda tuzilgan nikohlar öşa davlat qonunçiligiga rioya qilingan holda tuzilgan bölsa-da, Oila kodeksining 16-moddasida nazarda tutilgan monelik qiluvçi holatlar (masalan, köp xotinlilik, yaqin qarindoşlik, muomalaga layoqatsizlik) mavjud bölmasligi şart. Ya’ni, xorijiy qonun faqat nikohning şakli va tartibini belgilaydi, ammo moddiy şartlar milliy huquqimiz bilan çeklanadi. Agar xalqaro şartnomada boşqaça qoida belgilangan bölsa, xalqaro şartnoma qoidalari ustuvorlik qiladi. Biroq, xalqaro amaliyotda ommaviy tartib (ordre public) qoidasi mavjud. Oila kodeksining 238-moddasiga muvofiq, xorijiy huquqni qöllaş Özbekiston Respublikasining ommaviy tartibiga zid bölsa, u umuman qöllanilmaydi. Muqobil yondaşuv sifatida ayrim xorijiy davlatlar (masalan, anglo-sakson tizimi) nikohni tuzilgan joy qonuni (lex loci celebrationis) böyiça töliq tan olişini körsatiş mumkin, biroq Özbekiston huquq tizimi fuqarolarning şaxsiy qonuni (lex patriae) orqali davlatning axloqiy va huquqiy negizlarini himoya qilişni ustuvor deb biladi.

16. Xorijiy sud bolaning yaşaş joyini belgilaganidan keyin bola Özbekistonga olib kelinsa va uning xavfsizligiga oid yangi holatlar aniqlansa, xorijiy qarorni tan oliş hamda ijro etiş bilan bolani zudlik bilan himoya qiliş zarurati qanday muvofiqlaştiriladi?

NAMUNA JAVOB

Xorijiy sud qarorini tan oliş va ijro etiş hamda bolani zudlik bilan himoya qiliş zarurati örtasidagi muvofiqlaştiriş Bola huquqlari töğrisidagi konvensiyaning 3-moddasida belgilangan bolaning eng ustuvor manfaatlari tamoyili asosida hal etiladi. Oila kodeksining 236-moddasi va tegişli protsessual normalarga köra, xorijiy sud qarorlari Özbekistonda xalqaro şartnomalar doirasida tan olinadi. Biroq, agar bola Özbekistonga olib kelinganidan söng uning hayoti, soğliği yoki xavfsizligiga bevosita tahdid soluvçi yangi holatlar (masalan, oilaviy zöravonlik xavfi, qarovsiz qoldiriş) aniqlansa, xorijiy qarorni kör-körona ijro etiş mumkin emas. Milliy sudlar va vasiylik organlari zudlik bilan bolani himoya qiliş çoralarini körişi şart. Bu holatda xorijiy qarorni ijro etiş töxtatib turilişi yoki rad etilişi mumkin. Muqobil yondaşuv sifatida, xalqaro huquqda bolani odatdagi yaşaş joyiga zudlik bilan qaytariş qoidasi mavjudligini ta’kidlaş lozim. Ammo bu qoida ham mutlaq emas: agar bolani qaytariş uni jismoniy yoki ruhiy xavf ostida qoldirsa, qaytariş rad etiladi. Özbekiston huquqni qöllaş amaliyoti bolaning xavfsizligini ta’minlaşni har qanday xorijiy yurisdiksiya talabidan ustun qöyadi.

17. Sud tomonidan çet el oila huquqi normalarining mazmunini aniqlaş imkoni bölmagan taqdirda qanday huquqiy oqibatlar kelib çiqadi va bu holat taraflarning huquqlariga qanday ta’sir körsatadi?

> **NAMUNA JAVOB**
> Oila kodeksining 238-moddasiga asosan, sud yoki FHDYO organlari çet el oila huquqi normalarini qöllaşda ularning mazmunini tegişli davlatdagi rasmiy şarhlanişi va amaliyotiga muvofiq aniqlaşi şart. Buning uçun Adliya vazirligiga murojaat qiliş, ekspertlarni жалб etiş yoki taraflardan hujjatlar talab qiliş kabi çoralar köriladi. Agar körilgan barça çoralarga qaramay, xorijiy huquq normasining mazmuni aniqlanmasa, Özbekiston Respublikasining qonunçiligi qöllaniladi. Bu qoida lex fori (sudlov mamlakati qonuni) tamoyiliga asoslanadi va huquqiy böşliqning oldini oladi. Taraflar uçun bu holat kutilmagan huquqiy oqibatlarni keltirib çiqarişi mumkin, çunki ular öz munosabatlarini xorijiy huquqqa tayanib rejalaştirgan bölişi mumkin. Muqobil yondaşuv sifatida ba’zi xorijiy davlatlar amaliyotida (masalan, AQSH yoki Buyuk Britaniyada) xorijiy huquq mazmuni isbotlanmasa, da’vo töğridan-töğri rad etilişi mumkinligini körsatiş mumkin. Biroq Özbekiston qonunçiligi odil sudlovni ta’minlaş va taraflarni huquqsiz qoldirmaslik maqsadida milliy huquqni qöllaş orqali masalani mazmunan hal etişni kafolatlaydi.

Glossariy

> **ÇET EL ELEMENTI**
> Oila huquqida munosabatlarning bir tarafi çet el fuqarosi bölişi, mulkning xorijda joylaşganligi yoki yuridik faktning çet elda sodir bölişi holatlarini öz içiga oluvçi huquqiy tuşunçadir.

Misol: Özbekiston fuqarosi va Fransiya fuqarosi örtasida tuzilgan nikohda subyekt tarkibidagi çet el elementi mavjud.

Boğliq atamalar: Kollizion norma, Lex fori

> **KOLLIZION NORMA**
> Xalqaro tusdagi fuqarolik va oila huquqiy munosabatlariga nisbatan qaysi davlat qonunçiligi qöllanilişini körsatib beruvçi, turli mamlakatlar qonunlari töqnaşuvini hal etuvçi maxsus huquqiy qoidadir.

Misol: Nikohdan ajratişda qaysi davlat qonuni qöllanilişini aniqlaş uçun sud kollizion normaga murojaat qiladi.

Boğliq atamalar: Lex nationalis, Lex domicilii

> **LEX FORI**
> Sudlov mamlakati qonuni bölib, nizoni körib çiqayotgan sud joylaşgan davlatning milliy huquqi qöllanilişini anglatuvçi asosiy kollizion boğlovçilardan biri hisoblanadi.

Misol: Özbekiston hududida çet el fuqarolari örtasidagi nikohdan ajratiş işi lex fori qoidasiga köra Özbekiston qonunçiligi asosida köriladi.

Boğliq atamalar: Kollizion norma, Çet el elementi

LEX NATIONALIS
Jismoniy şaxsning şaxsiy qonuni bölib, şaxs qaysi davlat fuqaroligiga mansub bölsa, uning oilaviy munosabatlariga aynan öşa davlatning huquq normalari tatbiq etilişini bildiradi.

Misol: Farzandlikka olinayotgan bolaning huquqlarini himoya qilişda uning fuqaroligi böyiça lex nationalis qoidasi qöllaniladi.

Boğliq atamalar: Lex domicilii, Kollizion norma

LEX DOMICILII
Şaxsning yaşaş joyi qonuni bölib, fuqaroligidan qat'i nazar, şaxs doimiy istiqomat qiladigan davlatning huquq normalari qöllanilişini anglatuvçi kollizion boğlovçidir.

Misol: Fuqaroligi bölmagan şaxslarning nikoh şartlari ular doimiy yaşab turgan davlatning lex domicilii qoidasi asosida belgilanadi.

Boğliq atamalar: Lex nationalis, Lex fori

RETORSIYA
Çet davlat tomonidan Özbekiston fuqarolari huquqlarini çeklovçi çoralar körilganda, bunga javob tariqasida uşbu davlat fuqarolariga nisbatan ham Özbekiston hududida şunga öxşaş huquqiy çeklovlar örnatilişi tuşuniladi.

Misol: Xorijiy davlat Özbekiston konsulligida tuzilgan nikohni tan olmasa, retorsiya sifatida ularning konsullik nikohi ham tan olinmasligi mumkin.

Boğliq atamalar: Çet el fuqarosi, Ommaviy tartib

OMMAVIY TARTIB
Davlatning asosiy huquqiy, axloqiy va ijtimoiy tamoyillari majmui bölib, agar xorijiy huquqni qöllaş uşbu tamoyillarga zid kelsa, xorijiy qonunni qöllaş rad etiladi.

Misol: Ayollar huquqlarini kamsituvçi xorijiy qonun normalari Özbekistonning ommaviy tartibiga zid bölganligi sababli sud tomonidan qöllanilmaydi.

Boğliq atamalar: Kollizion norma, Lex fori

KONSULLIK NIKOHI
Özbekiston Respublikasining çet elda doimiy yoki vaqtinça yaşovçi fuqarolari örtasida Özbekistonning diplomatik vakolatxonalari yoki konsullik muassasalarida milliy qonunçilikka muvofiq tuziladigan nikohdir.

Misol: Germaniyada tahsil olayotgan ikki nafar Özbekiston fuqarosi öz nikohlarini Özbekistonning Berlindagi elçixonasida qayd etişdi.

Boğliq atamalar: Nikoh, Çet el elementi

> **XALQARO FARZANDLIKKA OLIŞ**
> Bir davlat fuqarosi bölgan bolani boşqa davlat fuqarolari yoki fuqaroligi bölmagan şaxslar tomonidan öz qaramoğiga oliş jarayoni bölib, bunda bola huquqlari ustuvorligi ta’minlanadi.

Misol: Özbekiston fuqarosi bölgan bolani çet el fuqarolari farzandlikka olişida Ijtimoiy himoya milliy agentligining ruxsati olinişi şart.

Boğliq atamalar: Vasiylik, Homiylik

> **APOSTIL**
> Bir davlatda berilgan rasmiy hujjatning boşqa davlat hududida tan olinişi va yuridik kuçga ega bölişini ta’minlaş maqsadida hujjatga qöyiladigan maxsus xalqaro tasdiqlovçi muhrdir.

Misol: Xorijda tuzilgan nikoh guvohnomasi Özbekistonda tan olinişi uçun unga belgilangan tartibda apostil qöyilgan bölişi kerak.

Boğliq atamalar: Çet el elementi, Xalqaro farzandlikka oliş

Xronologiya

Xalqaro oila huquqi va munosabatlarining rivojlaniş xronologiyasi

> **1989 · BOLA HUQUQLARI TÖĞRISIDAGI KONVENSIYA**
> Birlaşgan Millatlar Taşkiloti tomonidan Bola huquqlari töğrisidagi konvensiya qabul qilindi. Uşbu hujjat xalqaro oilaviy munosabatlarda bola manfaatlarining ustuvorligini belgilab berdi.

Ahamiyati: Bola huquqlarini xalqaro miqyosda himoya qilişning asosiy poydevori yaratildi.

> **1998 · OILA KODEKSINING QABUL QILINIŞI**
> Özbekiston Respublikasining Oila kodeksi qabul qilindi. Kodeksning VIII bölimi bevosita çet el fuqarolari va fuqaroligi bölmagan şaxslar iştirokidagi oilaviy munosabatlarni tartibga solişga qaratildi.

Ahamiyati: Milliy qonunçilikda xalqaro oilaviy munosabatlar tizimli ravişda mustahkamlandi.

> **2021 · OILA KODEKSIGA ÖZGARTIRIŞLAR KIRITILIŞI**
> Özbekiston Respublikasining 21-apreldagi O‘RQ-683-sonli Qonuni tahririda Oila kodeksining 235, 236, 237 va 238-moddalariga xorijiy huquqni qöllaş böyiça muhim aniqlaştirişlar kiritildi.

Ahamiyati: Xorijiy nikohlarni e’tirof etiş va ajratiş jarayonlari xalqaro standartlarga moslaştirildi.

> **2026 · FARZANDLIKKA OLIŞDA YANGI KAFOLATLAR**

> 12-sentabrdagi O‘RQ-1174-sonli Qonun tahririda xorijda yaşayotgan bolani farzandlikka olişda Ijtimoiy himoya milliy agentligining ruxsati olinişi şarti qonunçilikda qat’iy belgilandi.

Ahamiyati: Xalqaro farzandlikka olişda bolalar xavfsizligi va manfaatlari himoyasi kuçaytirildi.

Mind-map

Xalqaro oilaviy munosabatlar

- Huquqiy holat: Çet el fuqarolari va fuqaroligi bölmagan şaxslarning huquqlari.
- — Teng huquqlilik: Özbekiston fuqarolari bilan bir xil huquq va majburiyatlar (234-modda).
- — — Doimiy yaşovçilar: Özbekiston hududida doimiy yaşab turgan şaxslar.
- — — Majburiyatlar tengligi: Oila qonunçiligi talablariga töliq böysuniş.
- — Çet el fuqarosi: Boşqa davlat fuqaroligini tasdiqlovçi hujjatga ega şaxs.
- — — Pasport: Fuqarolikni tasdiqlovçi asosiy hujjat.
- — — Konsullik hisobi: Öz davlati elçixonasi orqali huquqiy yordam.
- — Fuqaroligi yöq şaxs: Heç qaysi davlat fuqaroligiga ega bölmagan şaxs.
- — — Yaşaş guvohnomasi: Şaxsni va yaşaş joyini tasdiqlovçi hujjat.
- — — Lex domicilii: Doimiy yaşaş joyi qonuni qöllanilişi.
- Nikohni e’tirof etiş: Xorijda tuzilgan nikohlarning Özbekistonda haqiqiy deb topilişi.
- — Xorijiy qonunçilik: Nikoh tuzilgan davlat qonunçiligiga rioya etilganligi.
- — — Şaklga rioya: Mahalliy FHDYO yoki vakolatli organ qaydi.
- — — Diniy nikoh: Faqat dunyoviy qayd etilgan nikohlar tan olinadi.
- — Monelik qiluvçi holatlar: Oila kodeksining 16-moddasi talablari buzilmasligi şart.
- — — Qöş xotinlilik: Boşqa röyxatga olingan nikohda bölmaslik.
- — — Qarindoşlik: Yaqin qarindoşlar örtasida nikoh taqiqlanadi.
- — Konsullik nikohlari: Elçixona yoki konsullik muassasalarida tuzilgan nikohlar.
- — — Bir xil fuqarolik: Odatda bir davlat fuqarolari örtasida tuziladi.
- — — Özarolik tamoyili: Retorsiya qoidalarini hisobga olgan holda tan olinadi.
- Nikohdan ajratiş: Çet el elementi iştirokidagi nikohni bekor qiliş.
- — Özbekistonda ajratiş: Özbekiston qonunçiligi asosida amalga oşiriladi.
- — — Lex fori: Sudlov mamlakati qonuni qöllaniladi.
- — — Sud yoki FHDYO: Umumiy tartibda körib çiqiladi.
- — Xorijda ajratiş: Çet davlatda öşa davlat qonuni asosida ajratiş.
- — — E’tirof etiş şarti: Xorijiy qonunçilikka töliq rioya etilganligi.
- — — Konsullikda ajratiş: FHDYO asoslari mavjud bölganda elçixonada ajratiş.
- — Huquqiy oqibatlar: Ajralişning mulkiy va şaxsiy oqibatlari.
- — — Oqsoq munosabatlar: Bir davlatda tan olinib, boşqasida tan olinmaslik xavfi.

- — — Bolalar taqdiri: Bolaning ta’minoti va yaşaş joyi masalasi.
- Xalqaro farzandlikka oliş: Çet el fuqarolari tomonidan bolani farzandlikka oliş.
- — Bola manfaatlari: Bolaning huquqlari buzilmasligi qat’iy talab etiladi.
- — — Ustuvorlik: Xalqaro şartnomalar va milliy qonunçilik kafolati.
- — — Bekor qiliş: Huquqlar buzulsa, sud tartibida bekor qilinadi.
- — Rozilik oliş: Qonuniy vakillar va davlat organlari roziligi.
- — — Vakolatli organ: Bola fuqaroligiga ega davlat organi roziligi.
- — — Bolaning roziligi: Qonunçilikda belgilangan yoşga yetgan bolaning fikri.
- — Maxsus ruxsat: Özbekiston Respublikasi organlari nazorati.
- — — Ijtimoiy himoya agentligi: Agentlikning oldindan berilgan ruxsati talab etiladi.
- — — Sud tartibi: Faqat sud orqali yopiq majlisda hal qilinadi.
- Xorijiy huquq mazmuni: Çet el oila huquqi normalarini aniqlaş va qöllaş.
- — Mazmunni aniqlaş: Rasmiy şarh va amaliyotga muvofiq aniqlanadi.
- — Yordamçi organlar: Adliya vazirligi va ekspertlar jalb etilişi mumkin.
- — Ommaviy tartib: Milliy qonunçilik asoslariga zid kelmasligi şart.

Tuşuntiriş va sxema

Xalqaro farzandlikka oliş jarayoni va kafolatlari

DIAGRAMMADAGI BOĞLANIŞLAR

- Xorijlikning arizasi ’Boşlanişi ’Hujjatlarni tayyorlaş
- Hujjatlarni tayyorlaş ’Ruxsat söraş ’Ijtimoiy himoya agentligi
- Ijtimoiy himoya agentligi ’Rozilik talabi ’Qonuniy vakil roziligi
- Qonuniy vakil roziligi ’Sudga yuboriş ’Sud muhokamasi
- Sud muhokamasi ’Asosiy mezon ’Bola manfaati ustuvorligi
- Bola manfaati ustuvorligi ’Xavf tuğilganda ’Huquqlar buzilişi
- Huquqlar buzilişi ’Sud orqali ’Qarorni bekor qiliş
- Bola manfaati ustuvorligi ’Ijobiy hal etiş ’Sud muhokamasi

Manbalar

UŞBU MAVZU MANBALARI

O‘zbekiston Respublikasining Oila kodeksi (30.04.1998) — https://lex.uz/docs/104720

Bola huquqlari to‘g‘risidagi konvensiya (BMT, 20.11.1989) — https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child

TAVSIYA ETILGAN ADABIYOTLAR (DASTURDAN)

• Babajonova D.I., Qilichev X.M., Maxmudxodjayeva U.M., Orazimbetov R.M. Oila huquqi: Darslik. – T.: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2026. – 220 b. VIII bob.

Iqtibos keltirişdan oldin har bir manbani uning amaldagi rasmiy matni bilan soliştiring.

Öquv matni ta’lim maqsadida sun’iy intellekt yordamida tayyorlangan. Bu yuridik maslahat emas; iqtibos keltirişdan oldin birlamçi manbalar bilan tekşiring. Toşkent davlat yuridik universiteti · Oila va meros huquqi.

OXFORDER LLC tomonidan yaratilgan · Naşr 2026.11